

**УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСТИ**

ДИПЛОМСКИ РАД

МЕНТОР:
Проф. др Жељко Бралић

КАНДИДАТ:
Драшко Николић
бр. индекса 234/03

Београд, 2018. године

АРИСТОТЕЛОВО СХВАТАЊЕ ВАСПИТАЊА

ДИПЛОМСКИ РАД

САДРЖАЈ

НАСЛОВНА СТРАНА.....	1
САДРЖАЈ.....	2
УВОД.....	3
ПРЕОКРЕТ СА СОФИСТИМА.....	5
СЛИЧНОСТИ И РАЗЛИКЕ У ПОГЛЕДИМА НА ВАСПИТАЊЕ ИЗМЕЂУ	
ПЛАТОНА И АРИСТОТЕЛА.....	8
ТЕЛО И/ИЛИ ДУХ.....	14
АРИСТОТЕЛОВО СХВАТАЊЕ ВАСПИТАЊА.....	17
Пут мере и блаженства.....	22
ЗАКЉУЧАК.....	25
ЛИТЕРАТУРА.....	26

УВОД

У овом раду ће се, из више угла, разматрати најпре културни и историјски контекст у коме се образовање и васпитање појављују, са циљем да се што прецизније и систематичније утврди какво је Аристотелово схватање васпитања и колико је оно у вези са филозофима претходницима, као и колико научна основа његовог поимања васпитања користи савременој педагогији и андрагогији.

Понекад, као у овом случају, када је васпитање премештено у историјски контекст из кога не можемо да преузмемо довољно материјала и података о школству, васпитању и образовању, или се користи сасвим мало таквих података, често се прилази са генеалогске стране васпитања кроз време. Овде, будући да сасвим мало користи развој васпитања од првобитне људске заједнице, акценат ће бити стављен најпре на појаву софиста у античкој Грчкој, с обзиром на то да је управо тада настао преокрет у посматрању и тумачењу света, стварности и човека.

Важно је такође истаћи да није погрешно један део рада посветити компаративном васпитању код Грка и Римљана, а неизбежно је објаснити сличности и разлике у учењу учитеља и ученика, односно Платона и Аристотела. То ће значајно истаћи моменте у којима је Аристотел као филозоф и учитељ оригиналан. Са тим у вези је и оснивање Академије и Лицеја, две васпитно-образовне установе које се по много чему разликују.

Кључни део рада има за циљ да разграничи Аристотелово схватање васпитања у функцији сврсисходности човека у заједници, односно у држави, од индивидуалног и личног усавршавања појединца. Другим речима, колико такво васпитање користи појединцу, а у којој мери га заобилази, будући да је слободан грађанин саставни део идеалне државе, те као такав постаје корисни инструмент у грађењу здраве и добре заједнице.

Васпитање и образовање појединца, онако како о томе говори Аристотел, може се, са једне стране, уско посматрати као припремање човека за учешће у држави, али исто тако, са друге стране, ако се пажљиво чита Аристотелова подела врлина, ако се има у виду да су блаженство и мера његови главни стубови моралног и здравог човека, онда је нужно одвојити развој и самоостварење појединца од његове улоге у друштву.

На крају, с обзиром на то да су још софисти отпочели неку врсту васпитања, макар преиспитивањем свега, важно је утврдити на који начин и да ли је Аристотел поставио темеље модерном образовању и васпитању.

Да би се одговорило на ово питање важно је избећи замку која ће Аристотела поставити једнострано, односно као филозофа који се само брине о томе да младо биће васпитава припремајући га за задатак који ће имати као део друштва, заједнице, колектива, државе. Односно, да ли су његова ширина образовања, рационализам и егзактност гледали у човека као индивидуу или га нису могли одвојити од државе. Због тога је велики изазов пронаћи ставове Аристотелове филозофије која види само појединца и његове врлине због њега самог, а не због његове будуће улоге у друштву.

ПРЕОКРЕТ СА СОФИСТИМА

Док су се ранији филозофи бавили метафизиком и постојањем света, софисти су преокупирани човеком и њега постављају у центар тумачења. Са друге стране, промена друштвеног уређења је такође утицала на промену потреба у другачијем васпитању и образовању. Наиме, развитак демократије оборио је стари племићко-државни поредак и довео до власти широке народне слојеве. Како су се мењале политичке прилике, тако су се мењале и потребе према васпитању. *Код великог броја људи различитих слојева јавила се неодољива тежња за образованошћу, изазавана политичким развитком и његовим последицама, тј. променом племићког поретка демократским.*¹

Нови слојеви аристократије нису били задовољни старим системом образовања јер су увидели да би новим васпитањем и образовањем добили бољу подлогу у филозофији и беседништву која би им више користила у државним пословима. Због тога су одлазили плаћеним учитељима софистима и стицали нова знања. *Име софист има три значења: оно значи најпре учен човек, затим учитељ науке и политичке вештине и, најзад, плаћен учитељ беседништва.*²

Софисти су били путујући трговци знањем, први просветари међу којима се издвајају чувени филозофи: Протагора из Абдере, Горгија из Леонтина (483-375. пре нове ере), Продик са Кеја (око 400. године пре нове ере), Хипија из Елиде (око 400. године пре нове ере) итд. Путовали су од полиса до полиса и продавали своје знање, што је за оно време било прилично сумњиво занимање. Уз то, нашло се међу њима и доста шарлатана, који и нису били неки зналци и чија се мудрост сводила на реторику, као вештину убеђивања. Уз помоћ ње они су варали наивне. После неког времена такви самозвани учитељи би се једноставно изгубили из полиса, а њихови ученици остајали би празноглави као и раније. Због тога су софисти дошли на зао глас, па је и име софист, уместо синонима за мудрац или учитељ добило погрдно значење, односно негативну конотацију продавца лажног и непотпуног, а врло често и погрешног знања, једном речју, преваранта.

¹ Милош Н. Ђурић, *Историја хеленске етике*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1997. година, стр. 175.

² Милош Н. Ђурић, *Историја хеленске етике*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1997. година, стр. 178.

Преокрет у софистичкој испразној реторици (која се заснивала на монологу) и којој је циљ наметање властитог интереса као истине, настаје у Платоновим дијалозима, односно у Сократовој вештини разговора, коју је Платон назвао дијалектика. То је дијалог у коме равноправни саговорници покушавају да дођу до истине. Та равноправност заснива се на признању учесника у расправи да заправо ништа не знају и да је онда врло могуће да је саговорник или противник у праву. Тако се појављује култивисаност у разговору, заправо толеранција, жеља да се чују, али и прихвате ако су утемељени, аргументи друге стране, захваљујући којој је онда Сократ препознат као први прави модерни учитељ.

Пошто софисти остављају по страни космолошка питања, они се окрећу човеку као делатном бићу и почињу се бавити питањима индивидуалне и социјалне етике, што значи да су се почели бавити психологијом. Са друге стране, предмет њиховог изучавања морао се проширити на целокупну делатност човека, односно, на религију, језик и уметност јер носилац целокупне културе је човек са његовим приватним и јавним делањем. Тај период ширења образовања познат је као атички период хеленске филозофије. После победоносних ратова с Персијом године 466, који су у великој мери развили народну свест и хеленски понос према осталом варварском свету, настао је у Атини жив привредни, политички и просветни рад, у којем су способности могле да се развијају у сваком правцу.

Нарочито снажно истиче се у читаво античко доба атинска држава, која је због повољног економског полета у петом и шестом веку нове ере доживела висок културни развој. Грчки филозофи поклањају васпитним питањима озбиљну бригу, износе своје педагошке мисли, а неки осећају и потребу да делују практично педагошки. Свакако је значајно што већ у Грчкој и у Риму наилазимо на филозофе који у складу са потребама свога времена и своје идејне усмерености теоретски износе педагошке погледе и полажу основе педагошкој науци. У њиховом социјално-педагошком раду налазе се зачеци средњошколске и универзитетске наставе. *Тежњу за популарисањем науке представљају нарочито полихистор Хипија и моралист Продик.*³

Оно што највише одговара новој аристократској Атини јесте рационализам новог учења. Софисти учењем припремају човека за практични рад, а то постаје нешто много корисније у односу на космолошка разматрања и постанак света. Са друге стране, таква наука се скупо наплаћивала и такву врсту школовања није могао свако да приушти, што је изазвало противљење код одређених слојева друштва.

³ Милош Н. Ђурић, *Историја хеленске етике*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1997. година, стр. 175.

И сам Аристотел сматра да је васпитање намењено само слободним грађанима јер су робови само оруђе које говори. Наравно, пракса оваквог шетајућег учења знатно је смањена оснивањем Платонове Академије и Аристотеловог Лицеја. *Најугледнији представници политичке наставе беху антрополог и творац проблема сазнања Протагора и ретор Горгија.*⁴

Просветни рад обухватао је све области људског знања и умења, и у њему су сви – и појединци и цео народ – учествовали и надметали се за духовне победе, *и зато су се могла створити дела којима се свет и данас диви.*⁵ Тако је, захваљујући софистима, филозофија којом су се бавили само појединци изашла на тргове и постала својина свакога.

Рађању политичке филозофије тог времена допринеће, под утицајем софиста, одбацивање старог схватања да су људске установе – обичаји, закони, па и сам полис – божанског или природног порекла. Ако њихова важност није божанска, ако они нису природни за човека, зашто их трпети – упитаће се атински софисти, Каликле и Трасимах. Уз то, ратови против Персијанаца, али и стална трвења и сукоби хеленских полиса међусобно, грађански ратови унутар самих полиса, издаје, превртљивости власти, крајем петог и у четвртном веку пре нове ере доводе до немира и опште несигурности међу Хеленима. Ипак, било је то право време да Платон и Аристотел покушају да врате пољуљано поверење у државу. Њих двојица, тврдећи да је човек само онда човек ако живи у заједници, покушаће да нађу начин да се људи поново придобију за живот посвећен добру заједнице у којој живе.

⁴ Милош Н. Ђурић, *Историја хеленске етике*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1997. година, стр. 178.

⁵ Милош Н. Ђурић, *Историја хеленске етике*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1997. година, стр. 175.

СЛИЧНОСТИ И РАЗЛИКЕ У ПОГЛЕДИМА НА ВАСПИТАЊЕ ИЗМЕЂУ ПЛАТОНА И АРИСТОТЕЛА

*Аристотелово рођење и младост падају у време када се Македонија развила у земљу мисије.*⁶ Био је трачког порекла, а родио се око 384. године пре нове ере, односно, петнаест година после Сократове смрти, а три године после оснивања Платонове Академије.

Године 367/366. Аристотел је као осамнаестогодишњи младић дошао у Атину и ступио у Академију. Боравак на Академији му је омогућио да се упозна са целокупном досократовском филозофијом, да упозна потпуно Платонову филозофију, али и да стекне нова искуства и постави темеље својој филозофији. У Академији је остао све до Платонове смрти.

Мада Аристотел као Платон сматра да се човек као морално биће испољава у држави, у многоме се Аристотелова филозофија, која је уско везана и за начине васпитања, разликује од филозофије његовог учитеља. На првом месту, Платонова филозофија о идејама, како је добро приметио Милош Н. Ђурић, удаљава човека од конкретне стварности и онога што он чини ради себе. У супротности према Платоновом етичком идеализму, *Аристотел се оријентише на просечну човеку: њему је свагда на уму храброст ваљана ратника, пожртвовање честита родољуба, трезвеност смотрена грађанина, вредносни судови отменог друштва његова времена.*⁷

Исто тако, Платон је у његовом делу *Држава* обузет проблемом морално савршеног државног уређења. Та потреба настаје због намере да се превазиђу недостаци свих држава које су му биле познате, на првом месту Атине, али и Египта и Спарте. Јавило се питање како засновати поредак у коме би природа човека и његове способности биле у служби општег добра заједнице?

Узорна држава би требало да омогући сваком свом члану да буде срећан. То ће бити само ако живи у складу са врлином. То су чувене четири кардиналне врлине старих Хелена: мудрост (одговара умном делу душе), храброст (одговара вољном делу душе), умереност

⁶ Милош Н. Ђурић, *Историја хеленске етике*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1997. година, стр. 370.

⁷ Милош Н. Ђурић, *Историја хеленске етике*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1997. година, стр. 382.

(одговара пожудном делу душе) и праведност (општа врлина; постиже се када сва три дела душе са својим врлинама стоје у хармонији).

Не само да срећу није могуће постићи изван државе (полиса), него то није могуће ни у било каквој држави, већ само у праведној. То је држава која функционише по таквом реду који би омогућио да сваки припадник те заједнице обавља ону дужност за коју је најспособнији. Подређујући појединца целини, развијајући својеврсну етику дужности, Платон ће тражити да појединац своју срећу нађе у осећању припадности једној уравнотеженој државној заједници, односно у обављању оног посла за који је најспособнији и којим највише доприноси општој, а тиме и својој појединачној срећи. Човек је најспособнији за ону дужност која човеку одговара како по његовим природним склоностима, тако и по знању које стиче у свом животу. Показује се тако да без одговарајућег начина васпитања и образовања нити човек као појединац може да буде срећан нити држава може ваљано да функционише.

Платон срећу не схвата у уобичајеном смислу као задовољство у свакодневним уживањима, већ као живот човека у служби општег добра, тј. државе. Наравно, ако је појединац само члан који служи заједници, јављају се следећи проблеми. Прво: како ускладити обично супротстављене личне интересе (јер је за појединца ипак најважнији његов приватни живот) са општим или јавним интересима. Друго: како да држава функционише на идеалан начин, а да се не претвори у тиранију, односно да не уништи или потисне право на лични живот или личну срећу.

Платон то решава тако што ће читав идеални полис претворити у једно велико одгајалиште где ће се људи васпитавати и учити за тај нови поредак. Платон је проценио да је за нови свет потребно и ново осећање личне среће. У том смислу, држава треба да води бригу и о рађању, одређујући колико и какве деце сме да се роди, ко с ким сме да рађа децу. Он укида породицу, уводи посебне заводе за васпитање и подизање беба, а све да би се добило потомство са израженим склоностима за даље васпитно-образовно усавршавање. Треба имати на уму да Платон своју идеалну државу замишља подељену на сталеже. Најбројнији сталеж чинили би демијурзи (рукотворци) тј. сви они који раде нешто што је за државу практично корисно. За њих би важио онај библијски принцип – рађајте се и богатите се. Њима Платон оставља и приватну имовину и породице и, наравно, лични интерес.

Међутим, за преостала два сталежа, заправо један – чуваре-ратнике – од којих се издвајају – филозофи-владари, резервисани су сви они бизарни захтеви: да нема приватне имовине, да нема породица, да постоје заједничке жене, односно мужеви, као и деца, заправо да не постоји сфера приватности и личног интереса (који је код њих утопљен у општи интерес државе). Платон је очекивао да ће од чувара-ратника и филозофа-владара потицати највише племените деце, али да пажњу треба усмерити на свако дете у држави, без обзира на сталеж из кога потиче.

Карактеристично је за Платона да он не истиче толико само образовање, већ пре свега обраћа пажњу на моралне особине. Зато он стално инсистира на васпитању као духовном просвећивању, моралном прочишћавању и уздизању људске душе на животном путу.

Најважнија разлика која произлази из компаративног сагледавања Платонове и Аристотелове филозофије јесте везана за Аристотелово етичко учење. У његовој етици не постоји идеја доброг по себи, већ је он преусмерава и спушта са висина идеја на земљу овоземаљског човековог делања и битисања, јер сматра да је свако људско биће одговорно за сопствену срећу и животни положај. Од њега самог зависи да ли ће постићи врлину или не.

Док је Платон човеково морално зрачење везао за натчулни свет идеја и као највиши морални задатак поставио бежање у виши натчулни свет и тежњу за сличношћу с богом, Аристотел трансцендентну норму преноси у вољу моралне јединке, и тако с пуном одлучношћу ослобађа етику од сваке везаности за натприродну узрочност, те је на особинама људске природе не само заснива него је у оквиру овоземаљске стварности, нарочито у оквиру човекова политичког живота, и завршава. Док по Платону вредност човекова зависи од сазнања натчулног света идеја као света највиших вредности, те је отуд независна од његове земаљске среће, *по Аристотелу је човекова земаљска срећа у свом највишем смислу истоветна с највишом вредношћу човека као члана стварности која га окружује.*⁸

Аристотел 335. године оснива Лицеј, своју властиту школу у Атини. Као Академија, и та школа била је организована као религиозно удружење с култом Муза, али је Аристотел од ње направио научну организацију, која је била савршенија од Платонове Академије. *Држане су две врсте предавања: јутарња, за оне који су се посветили филозофији и науци,*

⁸ Милош Н. Ђурић, *Историја хеленске етике*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1997. година, стр. 384

дакле за ужи круг слушалаца, и вечерња, за оне који су се интересовали за дисциплине изван филозофије, нарочито за беседништво, дакле за ширу публику.⁹

Колико је Аристотел био резултат Платонове филозофске активности, толико је он својим здравим, емпиријским и за конкретан живот везаним реализмом, био супротност и допуна Платонову, за небо везаном идеализму. Аристотел не прихвата ни Платоново заступање заједничког подизања деце у идеалној држави у којој се деца узимају од биолошких родитеља и васпитавају у заједници, као заједничко добро, јер сматра да, *ако деца припадају свима, не припадају никоме, што значи да не постоји ни породица у правом смислу те речи.*¹⁰

Значајна сличност између два велика филозофа може се приметити у наглашавању потребе да се у ваљано уређеном друштву првенствено држава брине за васпитање и образовање сопствених грађана; држава брине за васпитање и образовање сопствених грађана; *држава мора водити рачуна о организовању и спровођењу васпитања и образовања, јер се ради о процесима толико важним за њен опстанак, да се они не смеју препустити приватној бризи или интересу, па чак ни самој породици.*¹¹ Међутим, појединац код Платона бива потпуно подређен држави у том смислу да се његова улога и место јасно знају, те да је његово делање увек ограничено на потребе државе. Код Аристотела није баш тако; он посматра васпитање и образовање појединца као двоструко корисну ствар, да је добра и за појединца и за државу. Достизање врлине код грађана чини добро држави, јер једино ако су грађани добри, морални, здрави и разумни, па и срећни, она опстаје и напредује; ако је држава за сопствене грађане добра, *онда она својим грађанима као слободним људима пружа услове и могућности да се морално, духовно и умно самоостварују и самоусавршавају.*¹²

Аристотел се као теоретичар васпитања од свога учитеља Платона разликује мање но у филозофском учењу, па се може рећи да се два филозофа у погледима на васпитање мање разликују у суштини, а више у појединостима. Као и Платон, и као већина тадашњих Грка, Аристотел сматра да је циљ васпитања добар и леп живот, да срећан човек може бити само онај који поседује врлине, који је уравнотежено развијен и свестрано образован. *И овде је*

⁹ Милош Н. Ђурић, *Историја хеленске етике*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1997. година, стр. 374.

¹⁰ Жељко Бралић, *Античка Атина као друштво учења*, Универзитет у Београду, факултет безбедности, Београд, 2006. стр. 291.

¹¹ Жељко Бралић, *Античка Атина као друштво учења*, Универзитет у Београду, факултет безбедности, Београд, 2006. стр. 290.

¹² Жељко Бралић, *Античка Атина као друштво учења*, Универзитет у Београду, факултет безбедности, Београд, 2006. стр. 291.

лако препознати израз традиционалног идеала јединства лепоте и доброте која се најчешће код Грка означавала појмом *клокагатија*.¹³ Међутим, само су припадници једне, највише класе заиста слободни грађани, и само не њих се односи Аристотелово разматрање пожељног начина или система васпитања и образовања.

Озбиљне и битне личне и карактерне разлике такође су морале утицати на однос учитеља и ученика. Платон је свесно удаљен и отуђен од појавног света и чулног искуства; људска чула за њега нису средство за сазнавање стварности већ, напротив, душа најбоље види када су ти прозори затворени, те је окренута немом разговору са самим собом у тврђави мисли. Аристотел, међутим, са страственом радозналости изворног научног духа жуди да истражи сву целину људског искуства, почев од самих чула.

*И стилске разлике међу њима биле су велике, колико год је Платон песник-уметник-филозоф, толико је Аристотел егзактан, научник-филозоф, природњачки ригорозан и прецизан, стручан и јасан.*¹⁴

Обично се каже да је Аристотел у свом делу много реалнији. Платон види идеалну државу као могућу замисао, што у извесном смилу има утопистички карактер. Јер, за њу су му потребни идеални грађани, самим тим и идеално, до ситница па чак и до ригидности испланирано, васпитање и образовање. На пример, до друге године живота се негује тело. До шесте слушају поучни митови као узор за добар живот. За спорт је предвиђено време до десете године. У следеће три године се учи читање и писање. До шеснаесте песништво и музика. Време за математику и астрономију је до осамнаесте Преостало време до двадесете године је резервисано за војничку вештину. Овај процес код најобдаренијих може да потраје све до тридесет и пете године, мада Платон сматра да управљач државом чак не може бити млађи од педесете године.

Показује се да су васпитање и образовање само развијање урођених способности, које на деци треба да уоче мудри људи, филозофи-владари, који се разумеју у тајне људске душе и тела. Платон, међутим, није водио рачуна да се код различитих људи способности испољавају у различитом узрасту. Грубо узев, овакав систем васпитања и образовања код Платона је шаблонски јер би његова улога била само у томе да младе људе преобликује са циљем да их потпуно потчини захтевима државе.

¹³ Жељко Бралић, *Античка Атина као друштво учења*, Универзитет у Београду, факултет безбедности, Београд, 2006. стр. 287.

¹⁴ Жељко Бралић, *Античка Атина као друштво учења*, Универзитет у Београду, факултет безбедности, Београд, 2006. стр. 271.

Са друге стране, изгледа да Аристотел не размишља о идеалном свету већ о конкретним полисима свог времена. Његова замисао је била остварива и у стварним приликама тадашњег хеленског живота. Уз то, за разлику од Платона, он не тражи да се појединац у потпуности подреди заједници већ оставља извесну самосталност, противи се заједници жена, деце и имовине. Аристотел је имао на уму да обични људи, за разлику од идеалних, брину једино за личну, а равнодушни су према заједничкој имовини. Због свега тога се Аристотел не упушта, као његов учитељ, у периодизацију васпитања и образовања (вероватно претпостављајући да су тадашње установе или неки други начини васпитања за то сасвим задовољавајући) већ жели да утврди циљ васпитања. Аристотел сматра да децу и људе ваља васпитавати и за рат и за ратовање, али више за мир и доколицу. Платонова идеална држава, по угледу на тадашњу Спарту, била је замишљена скоро као војнички логор. Даље, Платон би да одбаци или бар да цензурише сва она књижевна и уопште уметничка дела у коме се приказује оно што по његовом мишљењу није васпитни узор. Аристотел је много опрезнији. Морално недопустиве ствари у уметности треба забранити за гледање и слушање само младим људима и то до одређеног тренутка. Васпитањем се, дакле, људи не могу заштитити од лоших ствари. Оно баш и треба да ојача људе да могу да се суоче са животним искушењима без великих последица. У том смислу васпитање није само развијање урођених способности (тако да се добију помало једнострано људи) већ је и употпуњавање недостатака природе. Због тога у нама треба изазвати и развити и оне особине које су нам, по природи, слабо развијене. Само такво васпитање може од обичне масе људи да створи јединствену заједницу и да очува државно уређење.

У осмој књизи *Политике* Аристотел показује изузетну отвореност духа, увиђајући да заправо уопште и нема сагласности око тога шта омладина треба да учи да би достигла врлину или најбољи начин живота. То значи да, ако васпитање има најважнију улогу у животу једне државе, сасвим је јасно што Аристотел констатује да је брига о васпитању омладине, пре свега, дужност законодавца. Дакле, не било чији хир или препуштање стихији времена, већ предмет бриге најмудријих људи у држави. Вероватно је слично размишљао и Платон када ту улогу додељује својим филозофима-владарима.

Још једна је јако битна улога васпитања према Аристотелу. Оно представља учење способности да се влада, али и да се покорава. Без тих особина грађана нити би могла бити држава нити би се могао остварити добар живот за људе, што је, у крајњем случају, циљ васпитања како га схвата Аристотел.

ТЕЛО И/ИЛИ ДУХ

Грчки и римски васпитни идеал у себи је садржавао, поред телесног и елементарно-умно и политичко, морално, естетско и филозофско образовање и васпитање. Васпитни циљ је, дакле, хармоничан развој и душе и тела. У хомерском добу, у коме је за васпитање било карактеристично, у првом реду, телесно вежбање (скакање, бацање копља, трчање, бацање диска и рвање) као и васпитање јунаштва на примерима и уз поштовање предака – немамо тачних података. Много више знамо о васпитању у спартанској и атинској држави, које су се разликовале по облику владавине, па према томе и по васпитним системима. И у једној и у другој васпитање је било намењено само деци робовласника, а не робова.

Васпитање у Спарти није могло бити друкчије него војничко. Држава је настојала да васпита омладину способну за ратовање. Зато је веома ценила телесно васпитање. Спартански васпитни циљ је у првом реду био у томе да се омладина што боље телесно извежба у војничке сврхе и да стекне такво морално васпитање да потује законе и старост, да слуша државу и претпостављене, да буде издржљива, што мање осетљива и што борбенија.

До седме године дете се васпитавало код куће. Слабу и закржљалу децу, по одлуци најстаријих чланова у родовском савезу, излагали би у планини зверима. Са седмом годином дечаци би ушли у јавне васпитне установе и почело би државно васпитање које је трајало до осамнаесте године. И васпитање девојака било је такође јавно, под државним надзором. Морале су се вежбати телесно и војнички, училе су да се боре, да певају и да играју. На тај начин ће имати снажно и здраво потомство и чуваће град кад мушкарци буду на ратном походу. Са друге стране, у Атини деци су већ у предшколско доба посвећивали озбиљну и многоструку пажњу у погледу васпитања. До седме године васпитавали су децу код куће. Васпитавали су их робови или ропкиње.

Кључна разлика између васпитања у Спарти и Атини је управо између односа духа и тела. Спарта као војнички уређена држава, морала је младе нараштаје да припрема за борбу у ратовима, па је акценат стављен на развој телесне спремности. Аристотел, следећи своје становиште умерености и златне средине, не оправдава прекомерно физичко оптерећење младог тела јер то може утицати на развој.

Он не одбацује телесно васпитање, него га умерено примењује заједно са умним васпитањем и прилагођава умним и телесним способностима васпитаника.

Неке сличности у васпитању између Спарте и Атине могу се довести у вези са улогом васпитаника у друштвеном уређењу, тачније његовој сврсисходности у држави. Док се у Спарти тело припрема за рат, у Атини се ум припрема за политичке и државне послове.

Више од осталих филозофа, Аристотел је имао целовитије становиште о васпитању. По мишљењу Аристотела човек има три душе: вегетативну (њој припада функција храњења и расплођивања), анималну (осећање и хтење) и разумну (њој припада функција мишљења и сазнања). Исто тако Аристотел разликује троструко васпитање: телесно, морално и умно. У човеку су три душе међусобно тесно повезане и зато је потребно да се такође споје телесно, морално и умно васпитање.

*Атињани су, као и већина осталих Хелена, школско васпитање и образовање традиционално делили у три основне и њима најзначајније области: читање и писање, физичко васпитање и музичко васпитање.*¹⁵ Када се има у виду да је примерно владање, изградња моралних врлина и карактера прожимала целокупно васпитање тога времена, онда јасно можемо приметити да васпитни систем старе Атине очигледно обухвата умно, морално, естетско и телесно васпитање.

У односу на Платона, Аристотел је реалистички настројен, па није дао првенство телесном васпитању, које је услов за остали васпитни развој младог човека. После седме године, деца треба да уђу у школу, али није присталица тога да девојчице треба школовати јер заступа мишљење да је жена битно разликује од мушкарца и да јој образовање не може користити.

У школско доба и даље треба посвећивати велику пажњу телесном развоју деце, али у томе не смемо претеривати, него морамо погодити праву меру да не би телесно васпитање шкодило организму који се развија а који још није ојачао. Тело не треба да постане ни сувише атлетско ни сувише нежно. У школи од седме до четрнаесте године деца треба да науче читање, писање, грамтику, рачун, цртање, а на највишем ступњу треба учити филозофију, математику, историју и музику. Аристотел не тражи образовање само ради користи коју млад човек може да има од њега, него у првом реду зато што је образовање једино достојно слободног човека.

¹⁵ Жељко Бралић, *Античка Атина као друштво учења*, Универзитет у Београду, факултет безбедности, Београд, 2006. стр. 70.

Аристотел је у моралном васпитању учинио значајан корак напред у поређењу са Сократом и Платоном. Он је увидео да само морално обучавање није довољно за морално васпитање и да је потребна и пракса. Млад човек мора радом да формира врлине и зато мора са васпитањем да стекне низ моралних навика. Поред наставе, потребна је и навика, а и једно и друго треба да води рачуна о човековој природи и духовним способностима.

АРИСТОТЕЛОВО СХВАТАЊЕ ВАСПИТАЊА

Врхунац Аристотеловог деловања као учитеља свакако представља васпитање и образовање Филиповог сина Александра Великог. Једино је Аристотел могао да пружи целовито и комплетно образовање Александру Великом и то не само из области филозофије, већ и у политичком смислу, како би овај славни будући војсковођа био адекватно припремљен за управљање војском и државом.

Колико је Александар Велики поштовао свога учитеља сведочи једно његово писмо у коме каже да му је Аристотел други отац, да му је Филип дао тело, а да му је Аристотел дао нешто још важније, а то је дух. *То је био сусрет филозофскога генија с потоњим војничким и космотворним генијем, и та два највећа Балканца, планински статички син Никомахов и урагански динамички и стихијски импулсивни син Филип, својом делатношћу даће не само садржај и облик своје времену него ће својим победама – ученик у војничкој и освајачкој и учитељ у филозофској области – постати и пресудни одредници доцнијег развита европске просвете.*¹⁶

Васпитање Атињана започињало је, свакако, и пре школског узраста, и то првенствено у породици. Може се рећи да је у том периоду дете претежно у надлежности мајке и кућних неговатељица, слушкиња и робинја, док се отац ретко и површно бавио дететом, чак и ако је у питању дечак. Као што је целокупно домаћинство у надлежности жене, тако су и деца у првим годинама живота препуштена бризи господарице куће, која ће се посредно и непосредно старати о почетном васпитању дечака и девојчица. *Када су у питању девојчице, за њих ће васпитање стечено у кући и у породици најчешће бити све од васпитања и образовања које ће уопште моћи да стекну, све до удаје.*¹⁷

Сигурно се и пре школског доба, пре седме године, посебна пажња посвећује васпитању дечака; и на овом узрасту је, као и касније, увек у првом плану изградња карактера и доброг, морално исправног владања, док су образовни задаци у другом плану. *Може се циљ васпитања атинских дечака, па и у предшколском добу, одредити као обликовање карактера који обухвата одлике и врлине које су у Атини на високој цени –*

¹⁶ Милош Н. Ђурић, *Александар Македонски као екуменски космотворцац у зборнику Кроз хеленску историју, књижевност и музику*, Космос, Београд, 1955. година, стр. 71.

¹⁷ Жељко Бралић, *Античка Атина као друштво учења*, Универзитет у Београду, факултет безбедности, Београд, 2006. стр. 63.

тежи се ка томе да дечак постане самосталан, скроман, трезвен, искрен пријатељ, племенит и способан да узме учешћа у свему што је истинито, уравнотежено и лепо у животу.¹⁸

Опште место античке политичке мисли јесте да задатак полиса мора да буде морално васпитавање својих грађана за праведан живот. Да би човек морално деловао, морао је да дела у складу са обичајима и законима полиса. Политичка мудрост (phronesis) зато представљала вештину одгајања оних карактерних особина код људи које ће највише доприносити добру целине. Уз то, није могло бити доброг полиса у коме би живели лоши људи.

Аристотел је снажно истицао да је васпитање ствар државе. То чини на један систематичан начин. Човека сматра друштвеним бићем почев од породице као мањег колектива, у коме свако има неку своју улогу, па онда посматра породицу као део државе, а самим тим и појединца у њој. Држава која не васпитава своје грађане у духу својих закона слабо осигурава свој опстанак. Осим тога, Аристотел је значајан за педагогију и по томе што је први поделио развој младог човека на три периода: до седме године, од седме године до полне зрелости и од полне зрелости до двадесет и прве године. Међутим, ту се човеково умно и делатно усаваршавање не завршава. Постоји и период позних година у којима је појединац способан и добро обучен за неке друге послове: посао судије, а касније и посао свештеника.

Да би разумевање Аристотеловог става о васпитању било потпуно, биће неопходно да се најпре прати детаљно васпитање детета, са једне стране, а да се такво васпитање на неки начин одвоји од Аристотеловог система о човековој врлини, јер етички принципи ка којима човек тежи, односно принцип умерености, мере, а самим тим и блаженства је нешто што човек својим трудом може постићи и није уско везано за васпитање у млађим годинама. Друга врста проблема о којој ће такође бити речи јесте питање човекове улоге у друштву и држави.

У Аристотеловом делу *Политика* јасно се може уочити да он прати развој детета и његове године и тело усклађује са начинима васпитања. На првом месту, будући да је основ живота исхрана, он је, посматрајући друге културе, закључио да храна има велики утицај на развој и здравље детета, да је добра храна она која садржи пуно млека, а да је алкохол штетан по здравље.

¹⁸ Жељко Бралић, *Античка Атина као друштво учења*, Универзитет у Београду, факултет безбедности, Београд, 2006. стр. 65.

Са друге стране, да би се тело детета од малих ногу ојачало, важно је да буде повремено на хладноћи. Све до пете године децу не треба присиљавати на тешке телесне напоре, већ на кретање и игру како не би били троми. Занимљиво је да се чак и његов савет о дечијем плакању задржао и до данас у нашој култури и традицији, односно да је плакање корисно за раст и развој детета јер се убрзаним и снажним уносом кисеоника развијају плућа и мишићи код деце.

О томе какве приче и бајке смеју да слушају деца таквог узраста треба да се брину пајдономи, или педагози. Све оно што слушају треба да буде корисно за касније позиве. У том смислу и за то време врло су се цениле Езопове басне и грчка митологија. Исто тако и игре намењене деци треба да буду подражавање (имитирање) послова којима ће се касније бавити. *За време тих година, све до седме, децу треба одгајати код куће.*¹⁹

Осим тога, највећи део времена уз дете треба да буде педагог који ће дете касније пратити до куће до школе и од школе до куће. Аристотел наглашава да постоје два доба за васпитање: прво је од седме године до пубертета, а друго од пубертета до двадесет и прве године. У току разматрања о васпитању детета, Аристотел не заборавља улогу државе и законодавства у томе. Наиме, он сматра да је брига о васпитању омладине дужност државе, да државе које то не спроводе трпе велику штету.

*За свако државно уређење, потребно је посебно васпитање. Тако демократски морал чува демократију, олигархијски – олигархију, и бољи морал увек ствара боље државно уређење.*²⁰

Овде је важно истакнути да се кварењем карактера грађана квари и полис и обрнуто, свако кварење државе утиче негативно и на појединце. Са гледишта данашњег система, васпитање и образовање је веома тежак и сложен процес, нарочито због тога што је тешко одредити да ли треба учити оно што је корисно за живот, или оно што води врлини, или нешто још узвишеније. Свако од ових гледишта има своје присталице. Међутим, не постоји ниједан општеприхваћен начин да се достигне врлина јер не цене сви људи једну те исту врлину, па се стога, природно, разилазе и у њеној примени. Јасно је да од корисних ствари омладину треба поучавати само онима које су неопходне.

Исто тако, јасно је да атинска омладина не треба да учи све корисне ствари, јер постоји разлика између послова слободних људи и ропских послова и да треба да узме учешћа само у таквим корисним пословима који је неће понижавати.

¹⁹ Аристотел, *Политика*, Култура, Београд, 1970. стр. 256-257.

²⁰ Аристотел, *Политика*, Култура, Београд, 1970. стр. 260.

Понижавајућим послом, вештином или знањем треба сматрати све оно што тело, душу или дух слободних људи чини неспособним за примену врлине и за делање у сагласности са врлином. *Стога такве вештине које тело чине горим називамо ниским. Ту спада и најамни рад јер не даје духу слободу и чини га ниским.*²¹

У школи, односно од седме године, деца похађају углавном четири предмета: *граматику, гимнастику, музику и понекад цртање.*²² Чак и када је реч о сврсисходности предмета, Аристотел се посебно задржава на музици као на нечему што људе забавља, те отуда помисао да им не може користити. Будући да она служи човеку да се забави, одмори и да му пружа задовољство, онда је важно рећи да се и доколица код Аристотела узима као почетак сваког великог рада, да доколица пружа сама по себи уживање, срећу и блажен живот.

Са друге стране, музика и уопште уметност се не искључују из система образовања и васпитања јер ипак повољно делују на човека. Хармонија музике код слушаоца изазива различита осећања и ту се Аристотел приближава тумачењу трагедија из угла катарзе или прочишћења, које је корисно јер те мелодије поново враћају у првобитно стање, *као да су слушаоци добили лек и очишћење.*²³ Зато се у циљу образовања бирају етичке мелодије и хармоније.

Следећи важан део Аристотеловог схватања васпитања јесте могућност да се разграниче начини духовног остварења појединца што отвара додатна проблемска питања, а то су: да ли се појединац може образовати и васпитати без његове сврсисходности у држави, већ само ради себе?

Да бисмо поступно пришли овом проблему, неопходно је, а то је срећна околност, да се користимо мишљењем самог Аристотела. Човеков живот и опстанак почива и темељи се на животу у заједници, где је основни облик те заједнице породица, а најпотпунији држава. Проблемско питање лежи у томе што Аристотел сматра да се баш највећи степен блаженства може остварити само у држави. Јер, ако човек не може да живи у заједници, односно у држави, или је звер или је бог, што значи да је довољан самоме себи.

Породица је, по Аристотеловом мишљењу, прототип државе јер да би породица могла да напредује и функционише, важно је да постоји онај који управља њоме, а иста је ситуација и у држави.

²¹ Аристотел, *Политика*, Култура, Београд, 1970. стр. 261.

²² Аристотел, *Политика*, Култура, Београд, 1970. стр. 262.

²³ Аристотел, *Политика*, Култура, Београд, 1970. стр. 274.

Међутим, имајући у виду Аристотелово схватање васпитања од детета па до позног доба, није погрешно закључити да се човек заправо припрема за учешће у много широј заједници него што је породица. То је доказ да је целина (држава) важнија од њених делова (породице). За човека није довољна одредница да је он животиња која има логос, него њега одређују конкретне прилике у којој живи, односно конкретна политичка заједница. У том смислу, може се рећи да је човек у свакој различитој политичкој заједници другачији. Са тим у вези су и етичка начела човека која се нужно сагледавају кроз делање у држави. Наиме, човек се учи ономе што је у полису праведно и у складу са тим он поступа етички. Наравно, и човекова представа о праведности је нешто што добија из полиса.

Човек је тако једина животиња којој је за опстанак потребна држава. Зашто је држава неопходна човеку? У правном и практичном смислу, она штити људе од непријатеља, а законима једних од других. Са друге стране, циљ свакога је срећа, а њу је могуће постићи само у уређеној држави. Држава, по мишљењу Аристотела, настаје ради одржања људског живота, и постоји ради срећног живота. Међутим, полис није довољан, већ само нужан услов за срећу. Многи живе у полису, али нису срећни.

Узрок томе може бити сама држава ако је лоша (јер у лошој држави срећан човек је изузетак, а несрећан правило), али и недостатак политичке вештине. Због тога политика није само вештина управљања полисом, већ и вештина сналажења у држави и јавним пословима.

Развијање целе и пуне људске природе, испуњавање моралног задатка и постизање потпуног живота и блаженства, могуће је тек у заједници, којој је основни облик породица, а најпотпунији држава. Јер, човек је од природе политичке биће, тј биће које оно за што је одређено може вршити само у држави, а не ма у којој заједници. То значи да, док данашња наука човека и његову природу жели да објасни његовим радом и положајем у друштву, Аристотел као теоретичар робовласничког човека и његов политички смисао објашњава његовом природом. Најранији човеков политички смисао огледа се у стварању породице, у којој је испрва све било заједничко, и која претходи стварању државе. *Првобитно постоје мушкарац и жена, који се ради лакшега одржања удружују и ради потомака браком оснивају породицу, која чини основу државе. Да им заједница буде чврста, потребно је да једно од њих управља и наређује, и то оно које се разумом може старати за породицу, а друго да слуша.*²⁴

²⁴ Милош Н. Ђурић, *Историја хеленске етике*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1997. година, стр. 403.

Већ из породице и домаћинства развија се четвороструки однос: господара према робу, мужа према жени, оца према деци и, напослетку, поседника према поседу и привређивању. *Посматрана, дакле, аналитичко-генетички, држава иде после јединке, породице и сеоске општине.*²⁵ Међутим, социјални нагон усађен је, по Аристотеловом мишљењу, у људској природи тако дубоко да је држава по природи, тј. по циљу, првобитнија него породица и јединка.

Пут мере и блаженства

Једна од главних црта којом се Аристотел одликовао и као човек и као мислилац била је његова истинољубивост. *Као у целом његову систему, нарочито у етичком учењу, и у његовој личности оваплотио се хеленски идеал мере.*²⁶ Многа места у *Никомаховој етици* показују да је он био не само умерен него и племенит човек, а његова истинољубивост нарочито долази до изражаја у тврдњи да му је драг Платон, али да му је истина дража.

Хеленски народ је мишљења да се највише добро налази у блаженству. Са тим се Аристотел начелно слаже, али исто тако сматра да блаженство није за свакога исто. Овај део Аристотелове филозофије је нарочито важан јер представља доказ човековог самоусавршавања које нема ону строгу везу његове улоге у држави у којој живи. *Човек пут блаженства остварује деловањем према врлини, а деловање није афекат већ добро дело које ће извршити и на крају, завршни резултат у коме се смирује делатност према врлини јесте задовољство.*²⁷

У подели врлина Аристотел полази од поделе душе на две области: једна област је неразумска, а друга разумска. Чини се, међутим, да је и неразумски део душе двојак: вегетативни нема ничега заједничког са разумом, а пожудни и уопште онај који тежи на нешто, учествује у њему на изванредан начин, уколико га слуша и покорава му се. *Према тој разлици и врлине се деле на дианоетичке и етичке врлине.*²⁸

²⁵ Милош Н. Ђурић, *Историја хеленске етике*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1997. година, стр. 403.

²⁶ Милош Н. Ђурић, *Историја хеленске етике*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1997. година, стр. 376.

²⁷ Милош Н. Ђурић, *Историја хеленске етике*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1997. година, стр. 386-387.

²⁸ Милош Н. Ђурић, *Историја хеленске етике*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1997. година, стр. 387.

Дианоетичке врлине се развијају и стичу учењем, вежбањем, што изискује искуство и време. Са друге стране, етичка врлина није нешто што се дешава пуким случајем, већ директно зависи од човекове воље, што значи да је уско повезана са његовим деловањем. Човеково делање према принципу добра није само окренуто ка споља, ка средини, друштву или другим људима. Наиме, избегавање екстрема и постизање мере појављују се као задатак људске делатности која има за циљ да човек у себи развије меру и средину у делању.

*Тако се принцип сврховности појављује као принци мере и средине, а на овом принципу оснива се и Аристотелово учење о етичкој врлини као еминентној врлини, тј. врлини у ужем смислу.*²⁹

Аристотелово схватање врлине је тесно повезано са човековом вољом, а воља означава и његову способност да одабира, да има избор, али је то уједно и тест његовог размишљања односно у којој мери се служи разумом. Осим тога, апсолутно је неопходно да се он, користећи се разумом, држи средине. Овде ваља објаснити и то да држање средине никако није једно аутоматско или апатично понашање појединца. Појединац је и тада делатан и активан, али са мером. Наиме, врло је лако наћи средину ако знамо које су крајности.

Средина је држање између двеју мана, једне која је претераност и друге која је недостатак. *Другим речима, врлина је средина међу двама супротним особинама воље, од којих једна превршије средњу и праву меру, а друга је не достиже.*³⁰ На пример храброст је права средина између плашљивости као недостатка и помамне смелости као претераности.

Иначе, Аристотел је анализирао четрнаест врлина. Храброст и умереност Аристотел назива врлинама алогичког, тј. неразумског дела душе, дарежљивост, племенитост, понос, образ и благост јесу врлине којима грађани на леп начин обезбеђују свој положај у најбољој држави. *Остале етичке врлине, тј. угодљивост, правост, опходљивост, стидљивост, негодовање, правичност и пријатељство чине скуп социјалних врлина; оне се појављују у опхођењу у друштвеном животу, у извесним заједничким говорима и радњама.*³¹

Реализам *Никомахове етике* састоји се у томе што Аристотел не прима Платоново учење о идејама и замера му што се идеје схватају као бића одвојена од појединачних ствари, јер се тако не може објаснити проблем постојања и бића ствари. Затим, Аристотел своје етичко учење оснива на биолошком искуству и на обиљу најразноврснијих и најфинијих

²⁹ Милош Н. Ђурић, *Историја хеленске етике*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1997. година, стр. 389.

³⁰ Милош Н. Ђурић, *Историја хеленске етике*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1997. година, стр. 390.

³¹ Милош Н. Ђурић, *Историја хеленске етике*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1997. година, стр. 381.

запажања из богате стварности моралног живота. Као сазнање уопште, и етичко сазнање има свој извор и у разуму и у искуству. *У супротности према Платонову етичком идеализму, Аристотел се оријентисше на просечну човеку: њему је свагда на уму храброст ваљана ратника, пожртвовање честита родољуба, трезвеност смотрена грађанина, вредносни судови отменог друштва његова времена.*³² Етичке теорије треба да се слажу с искуствима живота и отуда његова тачност зависи од потврде тих искустава. Снабдевен великим научним искуством, *Аристотел не поставља моралне постулате, него се предаје широком и брижљивом посматрању феномена, да их потом на свој начин подвргне научно-методичкој обради и тако се пробије до закона живота који владају људском природом.*³³

Четврто главно обележје *Никомахове етике*, енергизам, јесте схватање да за етику није главна ствар сазнање врлине, него морално делање, морално дело, моралан живот. Није сазнање него делање крајњи циљ етике и предмет њеног изучавања јесу људске радње. Те људске радње су крајњи циљ примене спознатих врлина и енергизам подразумева да се људске врлине не могу преиспитати без човековог делања у складу са тим врлинама.

Главна мисао *Никомахове етике* блиска је ентелехији, наследници учења о идејама. Циљ човекових радњи јесте неко добро, и то оно добро које се постиже тим радњама. *Многа добра имају, додуше вредности само као средства за постизање некога другог добра, и отуда настаје питање у чему је највеће добро, тј. оно за којим се не тежи ради некога другог добра него само ради њега самога, и које је само себи довољно да животу да највишу вредност.*³⁴ Овде се може приметити да је тежња ка добру због њега самог човекова најбоља врлина и да га она као таква води ка блаженству. То значи да је Аристотел ипак одвојио човека као учесника у држави од човека који се стара о сопственом бићу. Наиме, он није одвојен и осамљен у држави, он јесте њен део, али је важно да негује пут мере који га води развоју врлине, а самим тим и ка блаженству.

³² Милош Н. Ђурић, *Историја хеленске етике*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1997. година, стр. 379.

³³ Милош Н. Ђурић, *Историја хеленске етике*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1997. година, стр. 382.

³⁴ Милош Н. Ђурић, *Историја хеленске етике*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1997. година, стр. 384.

ЗАКЉУЧАК

Аристотелова школа је била специфичан спој високошколске наставе и научно-филозофског истраживања, те се по томе може сматрати једним од модела на којима се заснивају све касније универзитетске установе. За разлику од Академије, која је била и остала првенствено намењена ужем кругу нарочито способних или посвећених ученика, са наглашенијим одликама религиозног братства, по питагорејском узору, *Аристотелов Лицеј је нешто слободнијији и отворенији ка друштвеном окружењу и широј јавности.*³⁵

У данашњим васпитно – образовним системима све се мање инсистира на васпитној, а све више на образовној компоненти. Древни хеленски свет нас подсећа да васпитање и образовање треба да буду духовно просвећивање које ће створити слободне и самосталне личности са здравим изграђеним осећајем за живот у заједници.

Аристотелов васпитни систем представља врхунац античке педагошке теорије. Он је теоретски утврдио важност хармоније између телесног, умног и моралног васпитања; истицао је неопходност да васпитање води рачуна о човековом природном развоју, што значи да је у складу са природом човека.

У савременом систему образовања такође постоје три нивоа наставе прилагођене различитим умним капацитетима ученика, а то су нижи, средњи и напредни ниво, што одговара и Аристотеловој подели. Међутим, док се данашње образовање и васпитање нужно ослања на оцену као мерило квалитета рада ученика, античко, аристотеловско образовање и васпитање има два кључна ослоња; један је етичко и савесно учешће у држави, а други је развијање врлине и мере код појединца. У савременом добу можда би било пожељно да модел васпитања иде у обрнутом смеру: од мере ка врлини до самоостварености појединца.

³⁵ Жељко Бралић, *Античка Атина као друштво учења*, Универзитет у Београду, факултет безбедности, Београд, 2006. стр. 281.

ЛИТЕРАТУРА

Аристотел, *Политика*, Култура, Београд, 1970.

Жељко Бралић, *Античка Атина као друштво учења*, Универзитет у Београду, факултет безбедности, Београд, 2006.

Милош Н. Ђурић, *Историја хеленске етике*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1997.

Милош Н. Ђурић, *Александар Македонски као екуменски космотворац* у зборнику Милош Н. Ђурић, *Кроз хеленску историју, књижевност и музику*, Космос, Београд, 1955.